

§ 39. СОЦІАЛЬНІ АУТСАЙДЕРИ

Хронологічна довідка

1925 – Постанова Раднаркому «Про використання праці кримінально ув'язнених»

1929 – рік масового розкуркулення

1930 – в СРСР зачинена остання біржа праці

1930 – розпорядження Держплану СРСР про включення праці ув'язнених до показників планової економіки

1934, листопад – утворення при Наркомі внутрішніх справ Особливої наради, яка мала право в адміністративному порядку відправляти «ворогів народу» у заслання чи виправно-трудова табори на строк до п'яти років.

Зі «словника епохи»

Перелік слів, які вживалися в офіційних та приватних документах для означення тих чи інших соціальних груп: вожді, керівники, передовики виробництва, колгоспники, робітники радгоспів, активісти, ударники, стахановці, знатні люди (робітники, колгоспники), висуванці, радянська інтелігенція, бюрократи, комсомольці, піонери, вороги народу, ЧСИР (ЧСР) – «члены семей изменников родины (репрессированных)», ЗК («заключенный»), лишенці (до 1936 р.), спецпереселенці тощо.

132

Офіційний документ

Стаття 127 Конституції Української РСР

1937 р. Громадянам СРСР забезпечується недоторканість особи. Ніхто не може бути заарештований інакше, ніж як за рішенням суду або із санкції прокурора...

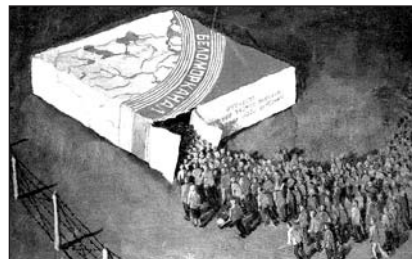
133

Мовою анекдота

«Як ви живете?» – питали в 20-х рр.
«Як ви? Живете?» – питали на початку 30-х.
«Як? Ви живете?» – наприкінці 30-х.

134

Очима художника

«Біломорканал»*.

Полотно художника Петра Белова.

1. Ознайомтеся зі «словником епохи» та хронологічною довідкою на початку параграфа. Які слова вам ще невідомі? Як їх можна пов'язати з даними хронологічної довідки? Чи випадковим є поєднання у словнику усіх цих слів? Згадайте свідчення Вері Пірожкової про «страшну рівність» з § 37 (джерело 107).

2. Розгляньте джерело 134. Як ви розумієте основну ідею твору художника?

135

Погляд очевидця

З листів переселенців до М.І. Калініна

Вельмишановний Всеросійський старосто, Михайле Івановичу Калінін. Ми українці-переселенці живемо у Вологді. Життя наше дуже важке – ми живемо нарізно від своїх чоловіків. Наших чоловіків відділили від нас, вони перебувають десь на лісових роботах, а ми – жінки, старі і малі діти – знемагали в церквах.

* Біломоро-Балтійський канал – у Росії, поєднує Біле море з Онезьким озером і Балтійським морем; довжина – 227 км. Збудований у 1932–1933 рр. в'язнями (переважно селянами, котрі не бажали йти в колгоспи), кількадесят тисяч яких загинули.

Нас розмістили в кожну церкву до 2000 чол., де були улаштовані нари до 3-х поверхів, дихати не було чим і ми всі похворіли від такого повітря і протягу, а діти до 14 років падали як мухи і медичної допомоги не було для такої кількості хворих.

За 1,5 місяця на вологодському цвинтарі поховали до 3000 дітей, а тепер нас переселили з м. Вологди в бараки на ст. Харовська Півн. залізниці. Якщо в цих бараках прожити два роки, то жоден з нас не залишиться живим.

Михайле Івановичу, врятуйте нас від такого нещастя і від голодної смерті, на що й просимо звернути увагу. Нас сюди вислали на загибель, а які ми куркулі, якщо мали по одній конячці, по одній корові і по 8 овець. Ми бідняки. Ми

для держави були нешкідливі, а працювали і народ годували чим могли, а тепер самі гине-мо. Померло вже більш як 3000 людей.

Цит. за: Письма во власть. – М., 1989. – С. 221–222.

136 Мовою цифр

Соціальні норми	Показчики	Сталінська каторга	Царська каторга
Добова норма	хліб житній	819 г	750 г
	м'ясо	106 г	21 г
	жири	21 г сала	9 г олії
	каша	200 г	80 г
Вихідні дні		80 у рік	–
Тривалість робочого дня	улітку	11 год.	11,5 год.
	узимку	7 год.	11,5 год.
Норма продуктивності праці		50 г металу	1500 кг руди

Подано за: «Нам зеки строить и жить помогали» // Столичные новости. – №7. – 26.02 – 4.03.2002.

137 Газетне повідомлення Посилення рабської праці в СРСР

Лондон, 22 березня. Ризький кор. «Таймса» повідомляє:

...У 1932 р. за планом примусова праця повинна дати в три рази більше, ніж торік, і в 10 разів більше, ніж у 1930 р.

Вже в 1931 р., зазначалося в офіційному повідомленні, помітною стала тенденція більш широкого організованого економічного використання праці осіб, засуджених радянськими судами...

Наркомюст сподівається одержати в 1932 р. від використання праці ув'язнених до 300 мільйонів карбованців.

Последние новости. – Париж,
23 марта 1932 г.

138 Мовою цифр

З довідки спецвідділу МВС СРСР про кількість арештованих і засуджених органами ВНК – ОДПУ – НКВС СРСР у 1921–1953 рр.

11 грудня 1953 р.

Усього засуджено:
1930–1936: 1 391 093
1937–1938: 1 344 923

В. о. начальника Першого спецвідділу МВС СРСР, полковник Павлов

ДА РФ. – Ф. 9401. – Оп. 1. – Д. 4157. –
А. 201–205. Оригінал. Рукопис.

3. Ознайомтеся із джерелами 131–136. Як ви розумієте вислів «рабська праця» (документи 134–135)? Чи є він, на вашу думку, доречним у контексті цього документа? Чому?

4. Зверніть увагу на роки, за якими подається статистика засуджених (джерело 136). Прокоментуйте.

5. Ознайомтеся із джерелом 137. Які мотиви державного терору вказує автор? Яку інформацію про економічні умови зростання кількості репресованих наприкінці 1930-х рр. дають документи 133–137?

139 Погляд дослідника

Про більшість «справ» не повідомлялося, хоча вони часто включали великі групи людей, зібраних разом за професійною ознакою. Багатьох людей взагалі не судили, довільний характер арештів був потрібний для створення атмосфери страху, що, після необхідності в робочій силі, була другим головним мотивом для терору проти безпартійних. Один зі службовців ОГПУ визнав перед московським кореспондентом «Манчестер Гардіан», що вони заарештовують невинних людей: «природно, інакше ніхто не буде боятися». «Якщо людей заарештовують тільки за конкретні порушення, – сказав він, – всі інші почуватимуть себе в безпеці і, таким чином, будуть готові для зрадництва».

Джонсон П. Современность... – С. 318.

140 Погляд очевидця

З листів дітей репресованих до «Меморіалу»

т. Пешковій від Панасюк Віри Григорівни.

У 1930 р. у березні м(іся)ці заарештували мого батька й у липні заслали кудись в Архангельську область, де й тепер перебуває. Його заслали за те, що він був попом... Ми, тобто його діти, залишилися нещасними. Нас шість чоловік, тобто я, Панасюк Віра 18 років, Марія 15 років, Зоя 13 років, Ліда 11 років, Микола 9 років і Юрій 7 років, і мати, сьома, 45 років. Уже три роки, як нас заслали в Сибір, де й тепер перебуваємо. Я закінчила семирічку в 14 років, тобто в 1930 р. Я була першою ученицею по всіх предметах, перебувала в піонерзагоні і в усіх гуртках, про що можете запитати за адресою:

УРСР, п/в Полонне Бердичівського округу. Українська семирічна трудшкола. Тепер мій стаж роботи 3 роки. Я почала працювати з 15 років, півтора року була чорноробом, а тепер працюю рахівником у центральній конторі радгоспу. Мене чомусь вважають ворогом, цураються і кривдять мене. Мені дуже прикро, я ніколи не мала і не маю ворожих думок радянській країні. Я прошу відновити мене в правах і дозволити мені вчитися. Даю слово честі, що я кимось стану, я здібна.

Моя адреса: Захсибкрай, ст. Тяжин Томської залізн., Тяжинський маслорадгосп № 204, В.Г. Панасюк.

ДА РФ. – Ф. 8409. – Оп. 1. – Спр. 1144. – 239.

Цит. за: [http://www.javascript:void\(0\);](http://www.javascript:void(0);)

141 Газетне повідомлення

Бернард Шоу про СРСР

«СРСР, – заявив Шоу, – є найбільшим позитивним фактором. П'ятирічка буде безумовно реалізована».

На запитання американського журналіста про примусову працю Шоу відповів: «Розмова про примусову працю – це дрібниці. У Радянській Росії немає примусової праці. Примусова праця існує тільки в країнах Заходу, де робітники віддають весь продукт своєї праці в чужі руки, тоді як у Радянській Росії робітники особисто користуються цим продуктом.

Усе, що пишуть буржуазні газети про СРСР, – неправда, неправда і ще раз неправда»...

«Сталін, – сказав Шоу, – дуже приємна людина і дійсно великий керівник робітничого класу».

Правда. – 2 августа 1931 г.

6. Уважно прочитайте документ 140. Як, на вашу думку, арешт батька його автора позначився на долі його родини? Чи можна вважати репресованих і членів їхніх родин окремою соціальною групою? Чому?

7. Чи викликають у вас довіру твердження Б. Шоу щодо примусової праці в СРСР (документ 141)? Чому? Спробуйте пояснити, чому такий розумний представник європейської інтелектуальної еліти не помітив (чи не захотів помітити?) негативної інформації про СРСР? Якої інформації для повної відповіді вам не вистачає?

8. Поверніться до тексту Конституції та анекдоту епохи (джерела 132–133). Як ви можете прокоментувати ці історичні документи після вивченого у параграфі?

9. Чи відповідає офіційна модель соціального устрою (за Конституцією УРСР 1937 р.) реальній структурі суспільства Радянської України у 1930-х рр.? Якщо – ні, – запропонуйте (після обговорення у класі) власну модель (бажано у вигляді схеми). Будьте готові до захисту вашої моделі з посиланням на тексти відповідних документів.